

Мілейко Вікторія,
студентка 3 курсу Інституту права
Національного університету «Острозька академія»

КУЛЬТУРНІ ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ЇХНЄ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ТА СУТНІСТЬ

Культурні права людини є невід’ємним компонентом системи фундаментальних прав і свобод, що забезпечують умови для самовираження особистості та збереження її ідентичності. У сучасній юриспруденції культурні права розглядаються як права «другого покоління», що мають за мету гарантувати людині доступ до духовних надбань людства та можливість брати участь у науковому і культурному прогресі.

Теоретико-правовий аналіз дозволяє стверджувати, що ці права є складним конгломератом індивідуальних і колективних свобод, де індивідуальний аспект полягає у свободі творчості, а колективний – у праві на охорону спільної спадщини [1; 6].

Сучасне розуміння культурних прав базується на усвідомленні їхнього зв’язку з людською гідністю. Без можливості вивчати рідну мову, відвідувати музеї, сповідувати традиції та займатися мистецькою діяльністю особа втрачає зв’язок зі своїм корінням, що робить її вразливою перед ідеологічними маніпулюваннями. Забезпечення культурних прав у демократичній державі є запорукою плюралізму та стабільного розвитку суспільства. Стаття 54 Конституції України підкреслює, що держава сприяє розвиткові культури та забезпечує охорону історичних пам’яток, що є фундаментом для формування державної політики в цій сфері [6;7].

Міжнародно-правові стандарти захисту в період збройних конфліктів

Міжнародне гуманітарне право містить низку норм, спрямованих на захист культурної сфери під час бойових дій. Фундаментальним актом є Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 року. Вона закріпила принцип, згідно з яким будь-яке пошкодження культурних цінностей народу є шкодою для культурної спадщини всього людства. Конвенція запровадила систему спеціального захисту та маркування об'єктів, що зобов'язує сторони конфлікту утримуватися від використання таких об'єктів у воєнних цілях та від будь-яких актів ворожості проти них [4;8].

Подальший розвиток ці норми отримали у Другому протоколі до Гаазької конвенції (1999 р.), який вніс значні корективи в розуміння «військової необхідності». Важливим аспектом є впровадження індивідуальної кримінальної відповідальності за порушення правил захисту культурних об'єктів. Це означає, що командири та виконавці наказів, які призвели до нищення музеїв, бібліотек чи архітектурних пам'яток, можуть бути притягнуті до відповідальності міжнародними судами. Такий підхід трансформує культурні цінності з пасивних об'єктів захисту на активні правові категорії, що мають посилений імунітет [5].

Виклики та загрози для України в умовах агресії

Збройна агресія РФ проти України створила безпрецедентні виклики для реалізації культурних прав. Агресор цілеспрямовано атакує об'єкти, що мають символічне значення для української ідентичності. Нищення музею Григорія Сковороди на Харківщині, драматичного театру в Маріуполі, численних архівів та бібліотек свідчить про намір стерти історичну пам'ять народу. Такі дії кваліфікуються як воєнні злочини та грубе порушення міжнародних зобов'язань [10].

Окрім фізичних руйнувань, серйозною проблемою є розграбування культурних фондів на окупованих територіях. Масове

вивезення музейних експонатів до РФ є актом незаконного привласнення культурної власності, що суперечить нормам міжнародного права та реституції. Порушуються також права носіїв нематеріальної культурної спадщини: через депортації, окупацію та заборони української мови в публічному просторі під загрозою опиняється передача традицій, обрядів та знань від покоління до покоління [2; 3].

Психологічний аспект війни також впливає на культурні права. Втрата доступу до театрів, кінозалів та освітніх центрів через обстріли та енергетичний терор обмежує право на участь у культурному житті. Для багатьох митців війна стала причиною примусового припинення творчої діяльності, що є порушенням права на свободу творчості. Таким чином, війна впливає на культурну сферу як на матеріальному, так і на ментальному рівнях, вимагаючи від держави нових підходів до захисту цих прав.

Перспективи відновлення та правові шляхи забезпечення

Забезпечення культурних прав в умовах воєнного стану вимагає від органів влади оперативних рішень. По-перше, це консервація пошкоджених об'єктів для запобігання подальшому руйнуванню. Постанова КМУ №1342 «Про затвердження Порядку проведення окремих видів робіт на об'єктах культурної спадщини в умовах воєнного стану» врегульовує проведення невідкладних робіт на пам'ятках, що дозволяє громадам зберігати свою архітектурну ідентичність навіть під загрозою повторних атак [9]. По-друге, надважливим є процес цифровізації – створення 3D-моделей споруд та електронних реєстрів рухомих пам'яток. Це є гарантією того, що навіть у разі фізичного знищення об'єкт може бути відтворений з максимальною точністю.

Повоєнна стратегія має базуватися на принципі «Build Back Better» (відбудувати краще, ніж було) . Це включає не лише реставрацію стін, а й ревіталізацію культурних просторів, перетворення їх на інклюзивні та сучасні центри громади. Юридична складова повинна фокусуватися на стягненні репарацій

з агресора для фінансування відновлення культури. Культурна дипломатія та співпраця з ЮНЕСКО залишаються ключовими інструментами для повернення викрадених цінностей та привернення уваги світу до культурного геноциду в Україні. Зміцнення культурної стійкості є базисом національної безпеки, оскільки саме культура визначає сенси, за які ведеться боротьба [7; 10].

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена Резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 груд. 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини: Міжнародний документ від 17 жовт. 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69.#Text
3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права: Міжнародний документ від 16 груд. 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042.#Text
4. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту: Міжнародний документ від 14 трав. 1954 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_157.#Text
5. Другий протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року: Міжнародний документ від 26 берез. 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99#Text
6. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
7. Про культуру: Закон України від 14 груд. 2010 р. № 2778-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17.#Text>
8. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08 черв. 2000 р. № 1805-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>
9. Про затвердження Порядку проведення окремих видів робіт на об'єктах культурної спадщини в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 лист. 2022 р. № 1342. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1342-2022-%D0%BF#Text>

10. Андрій Костін на «United for Justice. United for Heritage»: Намір Росії – стерти нашу історію, руйнуючи культурну спадщину України: Офіс Генерального прокурора: вебсайт. 2024. 29 лют. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/andrii-kostin-na-united-for-justice-united-for-heritage-namir-rosiyi-sterti-nasu-istoriyu-ruinuyuci-kulturnu-spadshhinu-ukrayini>